

Feltarbeid i egen kultur

Cato Wadel

Feltarbeid i egen kultur

Revidert utgave av
Carl Cato Wadel og Otto Laurits Fuglestad

ÇAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2022

ISBN 978-82-02-78954-1

1. utgave, 1. versjon, 2022

E-utgaven baserer seg på 1. trykte utgave, 1. opplag, 2014, Cappelen Damm

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen

Sats: Laboremus AS

Elektronisk tilrettelegging: Bøk Oslo AS

www.cdu.no

akademisk@cappelendamm.no

Cappelen Damm AS er sertifisert iht. FSC®, PEFC og Miljøfyrtårn.

Symbol for
bærekraftig skogbruk

Forord til nyutgivelsen

Denne nyutgivelsen av Cato Wadels bok *Feltarbeid i egen kultur* har for det første sammenheng med at boken fortsatt er aktuell og fremdeles er i bruk ved flere høyskoler og universiteter i Norge og også ved enkelte utdanningsinstitusjoner i Danmark. Den skiller seg ut fra andre bøker om feltarbeid og dekker fremdeles et behov innenfor den samfunnsvitenskapelige metodelitteraturen.

For det andre har det sammenheng med en episode som fant sted i 2010. Cato Wadel hadde på det tidspunktet en kreftdiagnose og var fram og tilbake mellom sitt hjem i Flekkefjord og sykehuset i Kristiansand. På en av disse turene til sykehuset hvor hans sønn Carl Cato var med som sjåfør og støttespiller, ville Cato på veien hjemover at de skulle stoppe på en kafé like utenfor Mandal. På vei inn på kafeen var han ivrig, og en kunne tydelig se på kroppen og ansiktsuttrykket hans at han hadde noe på hjertet. Det han ville spørre Carl Cato om, var om han ville være med på å skrive en ny utgave av *Feltarbeid i egen kultur* som han hadde gitt ut i 1991. Noen år tidligere hadde de sammen revidert og gitt ut en ny utgave av boken *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten* som Cato gav ut første gang i 1990 på forlaget Seek A/S. Nyutgivelsen med sønnen som medforfatter kom på Høgskoleforlaget i 2007. Prosjektet med å revidere denne boken syntes Cato hadde vært så kjekt og vellykket at han nå lurte på om de skulle gjøre det samme med *Feltarbeid i egen kultur*.

På kafeen utenfor Mandal presenterte han konkrete ideer til nye temaer og kapitler til boken som han mente sønnen kunne bidra med ut fra sine feltarbeidserfaringer. Carl Cato var positiv til forslaget og noterte ned Catos ideer. Det ble dog aldri til at de fikk begynt på dette prosjektet. Det hang sammen med at de på det tidspunktet samarbeidet med Otto Laurits Fuglestad om en oversettelse til norsk av boken *Now, Whose fault is that?* fra Wadels feltarbeid på Newfoundland. Cato ble gradvis sykere og døde våren 2011 bare noen dager før denne oversettelsen kom ut. Ideen om å gi ut *Feltarbeid i egen kultur* på nytt levde dog videre hos Carl Cato som drøftet ideen med Erik Fossåskaret og Otto Laurits Fuglestad. Etter hvert tok han det opp med Cappelen Damm Akademisk som støttet ideen.

Erik Fossåskaret har bidratt aktivt til den nyutgivelsen som nå foreligger, gjennom å lese grundig igjennom Catos bok og komme med forslag til rettinger og endringer. Undertegnede, Otto Laurits Fuglestad og Carl Cato Wadel, har arbeidet videre med å forme den nye utgaven.

Vi valgte ikke å foreta en omfattende revisjon av Cato Wadels bok. Vi har kun foretatt noen mindre rettinger og forsiktige endringer i den opprinnelige teksten. Det har sammenheng med at det er en godt gjennomarbeidet og velskrevet bok som står seg slik den er. Vi har ikke villet skrive inn noe nytt i Wadels tekst da det fort ville blitt med hans skrivestil og den personlige tonen og eksempelbruken som preger boken. I stedet har vi valgt å skrive et nytt kapittel til boken for å supplere noen av de temaene Wadel tar opp.

De endringene vi har foretatt, omfatter mindre språklige rettinger, omformulering av noen få setninger, sammenslåing av enkelte avsnitt og fjerning av en del anførselstegn. Vi har satt inn noen fotnoter der vi så det som viktig for å forklare Wadels begrepsbruk eller for å vise til nye utgivelser av bøker referert til i originalteksten. Vi har tatt ut to figurer som vi opplevde at sa lite utover det som kom fram i teksten.

I det nye kapitlet tar vi opp noen temaer som Wadel i liten grad berører, og skriver mer utførlig om enkelte temaer som Wadel tar opp. Wadel skriver for eksempel lite utfyllende om intervju som metode. Intervjuer kan dog inngå som en viktig del av et feltarbeid, og vi har valgt å ta dette opp som et eget tema. Wadel skriver heller ikke utførlig om forskningsetikk. Det er et tema som har fått økt fokus i den tiden som har gått siden Wadel skrev boken. Temaene vi tar opp knytter seg både til å være i felten og til å skrive ut et feltarbeid. Relatert til å være i felten tar vi opp temaer som det å bygge relasjoner og tillit til informanter, å få reell adgang til deltakende observasjon, å gå inn i en rolle som lærling og å få anledning til å delta aktivt i arbeidsprosesser (omtalt som work-along). Når det gjelder å skrive ut et feltarbeid, går vi nærmere inn på skriveprosessen i kvalitativt orientert forskning, prosessen med å tolke og begrepsfeste observasjoner og spørsmålet om generalisering av funn innenfor en kvalitativ forskningstradisjon. Vi retter en stor takk til Erik Fossåskaret for verdifulle kommentarer til det nye kapitlet.

Carl Cato Wadel & Otto Laurits Fuglestad
Stavanger, 2014

Forord

Denne boken er først og fremst skrevet som en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning, eller hva som også kalles for kvalitative forskningsmetoder og feltarbeid.¹

Jeg har lagt vekt på å få fram særtrekkene ved feltarbeid som forskningspraksis sammenlignet med kvantitativt orientert forskning. Spesielt har jeg vært opptatt av de faglige og praktiske problemer som feltarbeid i egen kultur innebærer.

Jeg har i høy grad basert boken på mine egne feltarbeider. Det kan virke noe personlig. Noen vil, etter å ha lest boken, kanskje mene for personlig. Men så er da også de fleste feltarbeider personlige. Ikke i betydningen subjektive, men i hva Polanyi kaller «personal knowledge».

Boken kan med fordel leses sammen med *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten* (Wadel 1990)². Til sammen utgjør disse to bøkene en elementær innføring i samfunnsvitenskapelig teori og metode med basis i antropologi og kvalitativt orientert sosiologi.

Cato Wadel, 1991

1. Begrepet feltarbeid brukes i denne boken om kvalitativt orienterte feltarbeid innenfor sosiologi og antropologi.

2. Ny utgave: Wadel, C. og Wadel, C.C., Høgskoleforlaget 2007.

Innhold

Forord til nytgivelsen	5
Forord	9
Innledning: Hva skal vi forstå med feltarbeid?	17
Kvalitativt og kvantitativt orientert samfunnsforskning	17
Feltarbeid i fremmed kultur	22
Feltarbeid i egen kultur	26
Praktiske og faglige problemer ved feltarbeid	28
DEL I	
FELTARBEID SOM DELTAKENDE OBSERVASJON	33
<i>Kapittel 1</i>	
Adgang til deltakende observasjon	35
Forskerrollen	35
Insistering på å være forsker	38
Lærlingrollen	41
Gradvis adgang: fra student via lærling til ansatt	44
Adgang til noen arenaer, men ikke til andre	48
<i>Kapittel 2</i>	
Rolleutvikling under feltarbeidet	51
Deltakende observasjon som fire typer roller	51
Variasjon i deltakelse og observasjon	53
Intervju i form av samtale	56
Rolleutvikling gjennom nøkkelinformanter	59

Pending mellom nøkkelinformanter og vanlige informanter.....	62
Pending mellom roller og informanter	63

Kapittel 3

Om å være sosiolog på seg selv	65
Hvem snakker med hvem?	66
Sin egen informant	68
Bruk av «dekkbegreper»	72
Feltarbeid som komplementære roller og ferdigheter	75

DEL II

FELTARBEID SOM STUDIET AV SAMHANDLING	81
--	----

Kapittel 4

Fra observasjon til data	83
Observasjon er ikke det samme som data	83
Naiv observasjon	87
Observasjon av overordnede formål	91
Observasjon av spilleregler.....	93
Observasjon av spill.....	96
Bruk av relasjonelle begreper	99
Utvikling av relasjonelle begreper.....	102

Kapittel 5

Samspillende utvalg	105
Bestemmelse av fokus og rammeverk	105
Bestemmelse av utvalg.....	108
Sammenligning av versus samspill mellom samspillende utvalg ...	111
Lokale samfunn: samspill mellom mange og ulike typer samspillende enheter.....	116

Kapittel 6

Om samhandling og sosial struktur	121
Strategiske kvalitativt orienterte studier	121
Skolen som en black box.....	123
Utvikling av en antiskolekultur.....	125
Arbeiderkollektivet.....	127
Kulturell form og sosial reproduksjon	129

DEL III

KVALITATIV METODE SOM RUNDDANS MELLOM TEORI, METODE OG DATA..... 133

Kapittel 7

Fra teori via metode til data	135
Runddans mellom teori, metode og data.....	135
Valg av hypotese, begreper, metode, rammeverk og fokus.....	137
Foran et metodevalg: jeg får ikke samhandlingsdata	139
George blir min nøkkelinformant: adgang til samhandlingsdata	142

Kapittel 8

Fra metode via data til teori	144
Fra observasjon til data om selvsysselsetting	145
Fra observasjon til data om sosiale nettverk.....	148
Fra observasjon til data om uuttalte spilleregler.....	151
Fra observasjon til data om pratetemaer.....	153
Endring i begrepsbruk: fra reserve til reservoar	156
Valg av retning under feltarbeidet	159

Kapittel 9

Om å skrive ut et feltarbeid	164
Å gjøre et feltarbeid er én sak – å skrive det ut er noe helt annet...	164
Sammenligning av George og andre arbeidsledige.....	169
Gettoisering som prosess	173
Forholdet mellom arbeidende og arbeidsledige	175
Valg av genre	179
Mange feltarbeider tar aldri slutt	182

SAMMENFATNING 187

Kapittel 10

Feltarbeid sammenlignet med kvantitativt orientert forskning ..	189
Deltakende observasjon versus spørreskjema /	
strukturerte intervjuer	190
Samspill mellom versus sammenligning av mennesker.....	193
«Runddans» versus fastlagt forskningsopplegg	196
Feltarbeid er både metodisk og teoretisk praksis.....	199
Språk som «metode»	202

Referanser	205
Feltarbeidsprosessen	211
<i>Av Carl Cato Wadel og Otto Laurits Fuglestad</i>	
Formell og reell adgang til feltet	212
Lærlingrollen	214
Intervjuer og feltsamtaler	217
Feltnotater	221
Studie av egen kultur	224
Forskningsetikk	226
Kunnskapens generelle verdi	229
Skriveprosessen i kvalitativ forskning	231
Referanser	235

*Den som leiter den finn,
men ikkje det han leiter etter.*

Arne Garborg 1899

Innledning: Hva skal vi forstå med feltarbeid?

Kvalitativt og kvantitativt orientert samfunnsforskning

Denne boken handler om hva jeg vil betegne som kvalitativt orientert samfunnsforskning. Hva jeg legger i dette begrepet, vil bli klarere utover i boken. Foreløpig kan det være nok å si at kvalitativt orientert forskning fokuserer på innhold, beskaffenhet, betydning (fra latin *qualitas*). Kontrasten til dette er kvantitativt orientert forskning som fokuserer på utbredelse, antall, mengde (fra latin *quantitas*). Det er viktig å merke seg at jeg ikke bruker begrepene kvalitativ og kvantitativ forskning alene, men «kvalifiserer» med ordet «orientert». All forskning innebærer *nødvendigvis* både referanser til innhold og utbredelse.

Kvalitativt orientert forskning har krystallisert seg i en særegen forskningspraksis som antropologer og sosiologer betegner som feltarbeid. Enkelt sagt innebærer feltarbeid at forskere oppholder seg blant de folk de vil studere i deres naturlige omgivelser. En prøver å observere direkte den samhandling som finner sted mellom folk, og en prøver selv å delta i så mye av denne samhandlingen som overhodet mulig.

Feltarbeid er ofte blitt betegnet som en kvalitativ *metode*. Men dette kan være villedende, fordi feltarbeid så vel som all annen forskningspraksis nødvendigvis innebærer bruk av både kvalitative og kvantitative metoder. Feltarbeid innebærer således nødvendigvis at en er opptatt av utbredelse i betydningen mønster og hyppighet. Som Fredrik Barth påpeker (1966: 1 og 1980: 26–27):

«Vår første, beskrivende fremstilling av det vi har oppdaget må dreie seg om frekvenser. Uansett hvor grove våre metoder for registrering og telling er, må vi hevde at vi har oppdaget en ikke-tilfeldig frekvensfordeling av handlinger.»

På den annen side: forskning som ikke er basert på feltarbeid, har nødvendigvis også en kvalitativ dimensjon. Forut for enhver kvantifisering av data innsamlet ved spørreskjema eller strukturerte intervjuer ligger det alltid en eller annen oppfatning av «innholdet». Likevel kan det være hensiktsmessig å snakke om at forskning kan være mer eller mindre innholdsorientert eller mer eller mindre utbredelsesorientert. Vi kunne da bruke begreper som kvalitativt orientert forskning og kvantitativt orientert forskning. Feltarbeid er da å betrakte som kvalitativt orientert forskning, men ikke som kvalitativ metode da ethvert feltarbeid nødvendigvis også innebærer bruk av kvantitative metoder.

Feltarbeid handler dessuten like mye om «teori» som om «metode». Metode i snever forstand er kun ett av flere «verktøy» som samfunnsforskere bruker for å finne fram til data om mønstre i sosiale fenomener og til data om prosesser som kan forklare de mønstre som avdekkes. Vi kan i det minste skille ut fire typer «verktøy» som brukes innen all samfunnsforskning for å fremskaffe data:

1. metode (i snever forstand)
2. begreper
3. teorier
4. teoretiske perspektiver

Teoretiske perspektiver kan vi betrakte som «ståsteder» eller utgangspunkter som gir *retning* til både de metoder, begreper og teorier vi tar i bruk. Teoretiske perspektiver er de mest grunnleggende, men samtidig de mest abstrakte og generelle «verktøy» vi har. De teoretiske perspektivene kan sies å bli konkretisert gjennom teorier, begreper og metoder. Teorier kan vi foreløpig definere som en måte å ordne en mengde erfaringer på. Begreper har samme funksjon, å ordne erfaringer, men på et lavere teoretisk nivå.

I denne boken skal jeg behandle alle disse fire typer «verktøy» og prøve å vise sammenhengen mellom dem i konkrete feltarbeider. Boken er derfor ikke en bok om metode i snever forstand, men en bok om både teori og metode.

Kvalitativt orientert forskning og kvantitativt orientert forskning skiller seg fra hverandre ved å vektlegge ulike teoretiske perspektiver, teorier, metoder og ved at de legger vekt på å utvikle ulike typer begrepsapparater. La meg først som sist understreke hva jeg mener er de grunnleggende særtrekk ved feltarbeid:

1. Feltarbeid kjennetegnes ved å vektlegge et teoretisk perspektiv som er relasjonelt og prosessuelt. En feltarbeider søker etter *relasjonelle* og *prosessuelle* forklaringer på menneskelig atferd.
2. Dette teoretiske perspektivet gjenspeiles i hvilke teorier en tar i bruk og forsøker å utvikle. De grunnleggende teorier feltarbeideren tar i bruk og prøver å utvikle, er *samhandlingsteorier*.
3. Det teoretiske perspektivet gjenspeiler seg også i de grunnleggende begreper og begrepsapparater feltarbeidere bruker og prøver å utvikle. De viktigste begrepene går direkte på samhandling mellom individer og grupper. Vi kan betegne slike begreper som *relasjonelle begreper*.
4. Den metoden (i snever forstand) som egner seg best til å frem-skaffe data om samhandling, til å utvikle relasjonene begreper

og samhandlingsteorier og til å fremsette relasjonelle og prosessuelle forklaringer, er *deltakende observasjon*.

Kvantitativt orientert forskning har også særtrekk som står i sterk kontrast til feltarbeid / kvalitativt orientert forskning:

1. Kvantitativt orientert forskning kjennetegnes ved et teoretisk perspektiv som kan betegnes som en søken etter utbredelse og årsaker ut fra bestemte prosedyrer. Disse prosedyrene innbefatter påvisning av samvariasjon mellom uavhengige og avhengige variabler og omstendelig måling av denne variasjonen ut fra nøye utvelgelse av store utvalg av enheter innen en populasjon.
2. Dette teoretiske perspektivet gjenspeiles i et fastlagt forskningsopplegg hva angår både teori/hypotese, metode og hva som «er» data – til forskjell fra en stadig justering underveis av både teori/hypotese, metode og hva som «kan være» data – hva jeg i denne boken skal betegne som en «runddans» mellom teori, metode og data.
3. Det teoretiske perspektivet gjenspeiler seg også i at de grunnleggende begreper og begrepsapparater som en bruker og prøver å utvikle, går mer på sammenligning av individer og enn på samspill mellom individer.
4. Den metoden (i snever forstand) som egner seg best for å fremskaffe data ut fra et fastlagt forskningsopplegg og som tillater sammenligning av individer og andre enheter, er spørreskjema og/eller strukturerte intervjuer.

Vi kan fremstille disse forskjellene mellom kvalitativt og kvantitativt orientert forskning ved hjelp av figur 0.1.